

NICOLAE IORGA

Istoria românilor

Volumul VI

Monarhii

Volum îngrijit
de
ȘTEFAN ANDREESCU

EDITURA ENCICLOPEDICĂ
București, 2015

Notă asupra volumului	XI
Lista abrevierilor folosite de autor	XIII
Lista abrevierilor utilizate de editor	XIV

CARTEA I

Monarhia românească

CAPITOLUL I — Monarhia în luptă cu patriarhalismul boieresc	3
Note și comentarii	29
CAPITOLUL II — Spre monarhia moldovenească	31
Note și comentarii	37

CARTEA A II-a

Monarhia bizantină

CAPITOLUL I — Formarea monarhiei lui Vasile Vodă	41
Note și comentarii	65
CAPITOLUL II — Întrecerea ctitoriilor domnești	67
Note și comentarii	84
CAPITOLUL III — Perioada de înflorire a imperialismului bizantin	85
Note și comentarii	109
CAPITOLUL IV — Noua întrecere și luptă între cei doi domni români	111
Note și comentarii	116
CAPITOLUL V — Curtea monarhilor români	117
Note și comentarii	125
CAPITOLUL VI — Scrisul epocii lui Vasile Lupu	126
Note și comentarii	136
CAPITOLUL VII — Răscoala boierilor contra monarhiei	137
Note și comentarii	149
CAPITOLUL VIII — Lucrul de tipar al lui Vodă Matei	151
Note și comentarii	155
CAPITOLUL IX — Căderea lui Vasile Vodă	156
Note și comentarii	165
CAPITOLUL X — Ultimii ani ai lui Vodă Matei	166
Note și comentarii	196

CARTEA A III-a

Românii față de noile războaie de ofensivă ale Turciei regenerate

CAPITOLUL I — Apariția partidului cantacuzinesc	201
Note și comentarii	222
CAPITOLUL II — Românii și ofensivele renașterii militare otomane	224
Note și comentarii	234

CARTEA A IV-a

Monarhia orientală a lui Duca Vodă

CAPITOLUL I	— Monarhia lui Duca Vodă. Lupta pentru autonomie a Bisericii ardelenne	237
Note și comentarii		266

CARTEA A V-a

Românii și noua cruciată apuseană

CAPITOLUL I	— Legăturile țărilor românești cu vecinii creștini până la despresurarea Vienei	271
Note și comentarii		292
CAPITOLUL II	— Cartea românească pentru toți românii și istoria lor	294
Note și comentarii		307

CARTEA A VI-a

Monarhia culturală a lui Constantin Brâncoveanu

CAPITOLUL I	— Între germani și turci	313
Note și comentarii		339
CAPITOLUL II	— Ardealul românesc și Brâncoveanu. Cultura brâncovenească	340
Note și comentarii		375

CARTEA A VII-a

Criza răsăritului european și domnii români

CAPITOLUL I	— Războiul pentru tronul polon și țările românești	379
Note și comentarii		386
CAPITOLUL II	— Noua experiență creștină din 1711	387
Note și comentarii		398
CAPITOLUL III	— Tragedia dinastiei muntene	399
Note și comentarii		411
CAPITOLUL IV	— Sufletul românesc la sfârșitul epocii monarhilor	413
Note și comentarii		424
CAPITOLUL V	— Organizarea vechii monarhii	425
Note și comentarii		431

Lista ilustrațiilor		433
---------------------------	--	-----

Postfață. „Dacia refăcută” — un concept al lui Nicolae Iorga		435
--	--	-----

Indice		439
--------------	--	-----

MONARHIA ÎN LUPTĂ CU PATRIARHALISMUL BOIERESC

Monarhia românească, întemeiată, ca și celelalte forme monarhice moderne¹, prin înceata dezvoltare a împrejurărilor, iar nu printr-un act constituțional, se vedește formată în acești ani de după Mihai Viteazul, când se ridică personalitatea, în parte occidentală, a lui Radu Mihnea, și prin scăderea rolului boierilor care până atunci lucraseră după placul lor, sub deosebitele firme domnești. Actele de donație – și am văzut ce însemnătate li se acorda, după exemplul ardelean, de Mihai și de boierii lui – nu se mai prezintă de obicei pe pergament, cu pecete atârnată, purtând lista, într-o formă de ierarhie perfectă, a boierilor martori. Ajungea, pe o bucată de hârtie, însemnarea într-un colț a marelui logofăt și a pisarului; pecetea, pusă peste hârtie, e mică, uneori chiar numai aceea de inel. „Domnul a spus” sau „așa am poruncit Domnia Mea”. Se vorbește în cuprinsul documentului de sfat, ale cărui rosturi le vom vedea mai departe, dar fără vreo înșirare de nume decât în cazuri deosebit de solemne, ceea ce ne ajută a reconstitui divanurile. Iscălitura, largă, domnitoare, se adaugă și, uneori cu cerneală de aur, ea e împodobită cu iscălituri de caligraf.

Către domn se întrebuințează acum formule de închinare, necunoscute până acum. Astfel, după o modă care e și orientală, dar vine și din vecinătatea polonă, ambele influențe amestecându-se în gândirea scriitorului, pârălabii de Neamț intitulează pe Miron Vodă Barnovschi: „cel întru Hristos Dumnezeu bine cinstitorul și de Hristos iubitorul și de Duhul Sfânt luminat și cu îngerească diadimă încununat, prea-împodobit și a toate milostiv Domn al nostru” și la capăt, cu urarea, tot în slavonește la un text redactat, după obiceiul care se întinde tot mai mult, în românește, ca „prea-milostivul

¹ Prin Mihai Viteazul mai ales țările noastre reintră în cercul de atenție al Apusului. La 1600 un T. Pelletier dădea la Paris o *Histoire des Ottomans*. El știe ce sunt domniile noastre: „Ifiakie par les Turcs est nommée la Valachie, Moldavie est la Valachie Supérieure, appelée Maridania nigra, Danorum seu Dacorum regio. Les Turcs à cause de ce l'appellent „Carbogdanie”. Pentru Cetatea-Albă, „partie de la Moldavie”, citează pe Leunclavius. În același timp, în *Discours abrégé des assurés moyens d'aneantir et ruiner la monarchie des princes ottomans*, de Brèves prezintă pe tustrei tributarii, împreună ca situație: „Les princes de Valachie, Bogdanie et Transilvanie sont leurs tributaires, qu'ils changent quand il leur plaist: la Bogdanie d'une part joint à la Pologne” (p. 5). – Haiducii treceau pe la 1620 ca venind „din Valachia și din Ardeal”; *Voyage du Levant*, de „le seur D. C.”, 1621, p. 68. Acest călător francez semna și legătura dintre moldoveni și ortodocșii din Polonia; p. 285: „Les Etats du roy de Pologne sont separez de la Moldavie, qui est tributaire du Grand Seigneur, par la rivière de Neister... Le prince de Moldavie, pour estre de la mesme creance que plusieurs des sujets du roy de Pologne qui suivent l'Eglise grecque, ne le travaillent point, de sorte que ce Roy n'en reçoit aucune incommodité, si ce n'est que, pour le vouloir aucunesfois proteger contre le Grand Seigneur, il attire les armes de cette puissante Monarchie sur son pais”. Și el arată că nu se mai aleg domnii: „Autrefois le peuple éliroit ces princes, qui estoient peu apres confirmez par le Grand Seigneur, mais aujourd' huy il les choisit tels qu'il luy plaist”.

Dumnezeu să înmulțească zilele și anii Măriei Tale în pace și fără întristare de la Hristos”, se adaugă iscăliturilor această închinare: „praf și cenușă de supt cinstitele picioare ale Măriei Domniei Tale”².

Și Gașpar Gratiani, al cărui rol domnesc în Moldova îl vom arăta pe urmă, era în spiritul vremii când observa unui boier rebel, în sârbeasca lui de acasă: „să aveți inimă curată spre Domn”³. Un Tomșa arătase, după larga îngăduință a lui Ieremia Movilă, adevărat president al boierimii sale, că pot cădea și capetele cele mai dârze fără să se miște nimeni.

Căci acum puterea a trecut la *armata permanentă* pe care o continuă și o întăresc domnii de la începutul secolului al XVII-lea. Și anume nu mai e vorba de un grup de pretențioși și obraznici mercenari unguri ci de o trupă de elită în care se caută a se introduce și elemente apusene. „Era’ la Ștefan-Vodă”, scrie Miron Costin, „dărăbanii foarte îmbrăcați bine, ...cum n-au fost nice la o Domnie grijită bine pedestrima: cu haine tot de feleandră”, – postav bun de Flandra, adus din Ardeal –, „cu nasturi și cu ceprage de argint, în pilda haiducilor de Țara Leșească, cu pene de argint la comănace și cu table de argint la șolduri pre lădunci”⁴. Alături nu se mai chema gloata ca până atunci, ci se adunau ostașii, cu curtenii în frunte, după ținuturi. Contra tătarilor Radu Mihnea făcu să se ridice, cu izbândă, „Fălciienii și Covurluienii și Tecucenii”⁵.

Marea grijă a decorului se întindea sub Radu Vodă și asupra micilor funcționari de serviciu ai curții: „cu urșinice mulți și cu cabaniță cu jder, și cu hulpi îmbrăcați”⁶. „Nime din boieri, pân’ în cei al treia, cu haine cevași proaste să nu hie, că era de scârbă. Postelniceii, copii din casă cu mari podoabe și cu fotază la cai.” Așa „era zburdată podoaba Curții”⁷.

După ce modesta curte din Iași a lui Petru Șchiopul se prăpădi de foc, Radu făcu să se ridice la Hârlău un palat de piatră, cu mult superior, ale cărui ruine au fost de curând cercetate, arătând soliditatea și lărgimea lui, podoabele lui de faianță. Biserica lui Ștefan cel Mare, a lui Petru Rareș fură atunci întărite și dăruite. Tot așa la București, refacerea și adăugirea bisericii de pe deal a lui Alexandru Vodă, căreia i se adăugi puternicul turn de cetate, a făcut ca ea să fie numită până azi „Radu-Vodă” [1].

La această strălucire bisericească se adaugă și legăturile continue cu ierarhii cei mari ai răsăritului, cu care domnii, de la Radu Mihnea înainte, au legăturile cele mai strânse, asupra lor trecând ceva din maiestatea împăraților răsăriteni, cu tot ce ea putea să ceară ca ocrotire și jertfe. Chiril Lukaris stă în capitalele românești între 1613 și 1615, și el dă și lămuriri ideologice lui Radu Vodă, luptând contra dogmei catolice al căreia dușman a fost totdeauna, până în ceasul peirii, preferând să fie privit ca aplecând, cum vom vedea, către calvinism. Astfel el capătă închinarea, așa de profitabilă, a mănăstirilor, de mai veche fundație, de la Segarcea și Stănești, în Oltenia⁸. Din Țara Românească fu el chemat la Constantinopol ca să ia conducerea Bisericii Răsăritului în 1622.

² Hasdeu, *Arch. Ist.*, I, p. 93, no. 121.

³ Miron Costin, p. 269.

⁴ P. 265

⁵ *Ibid.*, p. 288.

⁶ *Ibid.*, p. 287.

⁷ *Ibid.*

⁸ Papadopoulos-Kerameus, în *Γεωροσολυμιτική Βιοιοθήκη*, IV, pp. 23 și urm., 59, 415, după Émile Legrand, *Bibliographie hellénique*, IV, p. 269 și urm.; Xenopol și Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași*, p. 394; Michalcescu, *Glaubensbekenntnisse der orientalischen Kirche*, p. 263; Iorga, *Ist. Bis.*, ed. a 2-a, p. 257, apoi *Studii și doc.*, IV, p. 178 și urm.; V, pp. 142, 182, nota 1; p. 437, nota 1. Raporturi cu urmașul lui la

Fig. 1. Biserica mănăstirii Solca.

Atunci Domnul, care avea în mână, de la o vreme, ambele țări, socoti să le lege așa de strâns de scaunul constantinopolitan, *pe care-l privea oarecum ca sub protecția sa*, încât Miron Costin a putut scrie⁹: „*Radu Vodă puse preoțimea acestei țeri supt ascultarea Patriarhului de Constantinopol*” [2]. Mitropolitul vremii patriarhale, meșterul artist Anastasie Crimca, de la care ne-au rămas admirabile miniaturi, fu înlăturat de alt reprezentant al ierarhiei grecești, Teofan din Ierusalim, plecat să reformeze Biserica Moscovei, și înlocuitorul lui, Teofan, pare a fi un grec care trecu apoi, ca depus, în Țara Românească odată cu patronul domnesc, cu care va reveni ca sfătuitor în Moldova¹⁰ [3].

În raport cu această direcție „imperială” trebuie pusă și o *manifestație literară nouă*. După „Alexandria” aventurilor, acum, când se redactează în sârbește povestea domniilor noastre ca o urmare a Cronografelor bizantine și se merge până la Gavrilas Vodă¹¹, un străin, grec probabil, al cărui nume se scrie, curios, și Mihail Moxa și Mihail Moxalie, preface în românește, după cererea vlădicăi Teofil, același cronograf într-o versiune românească¹² [4].

Ce era bogăția acestei vieți de curte s-a vădit cu prilejul acelei nunți a atât de fragedului „cocon” domnesc Alexandru cu fiica bogatului grec tarigrădean Skarlatos, repetându-se astfel pompa de la căsătoria lui Vlad Vodă cu fata logofătului Ivan.

Se alege același Tecuciu ca atunci: „La care veselie erau adunate două țeri: Țara noastră”, scrie Miron Costin, „și Țara Muntenescă. Scaunele boierilor de Moldova din dreapta Domnului de Moldova, iar din stânga boierii muntenesti țineau dvorba. Și așa și căpeteniile de slujitori. Divanuri, case, cerdace, făcute anume de aceia treabă, cu lucrători de îmbe părțile, la sat, la Movileni, în malul Siretiului, dișcoace, unde și soli străini cu daruri erau veniți de la Unguri și de la câțiva domni din Țara Leșească. Și au trăgănat cea nuntă până a doua săptămână, cu mari peetrecării și bișuguri”¹³.

Sfatul domnesc era alcătuit înainte de aceasta, la 1618, când un document solemn pomenește și pe acest singur, iubit și șubred fiu al lui Radu, din *boierii numai de țară*, care, de la toți domnii, se strânseseră în jurul celui ce înfățișa tradiția respectată a lui Petru Vodă cel mort în exil: e acolo logofătul Ioan Ghenghe, – un Simion Ghenghe fiind comis –, Costea Bucioc, care peri de o moarte grozavă, într-o strălucită aventură, străină de această tradiție¹⁴; e vornicul Nicoară, adecă Nicoriță, cel cu biserica din Iași¹⁵; sunt ca pârcălabi de Hotin, Necula și Constantin Roșca, care și el a servit pe Gratiani¹⁶, iar la Neamț Gheorghe și Dumitru Goe, care fu unul din ucigașii acestuia; la Roman, un Manole, poate grec. Hătmănia e a lui Mihiu, spătăria a lui Grigore Ciolpan. Păhărnicia a lui Mihail Furtună. Bărnat, adecă Borisi, e postelnic; și el a consimțit să ajute pe aventurierul morlac. Român e și Nicolae stolnicul. Singur un Dumitrachi vistierul aparține

Alexandria, Gherasim; Iorga, *Studii și doc.*, V. p. 437, no. 5; același, în *Mem. Ac. Rom.*, 1934; Dimitrie G. Ionescu, *Relațiile Țărilor Române cu Patriarhia de Alexandria*, București 1934. Pentru închinări mai vechi în Moldova (Secul, Sf. Vineri din Iași), Iorga, *Ist. Bis.*, pp. 262–5 (raporturi cu Muntele Sinai).

⁹ I. Bogdan, *Cron. ined.*, pp. 171–2.

¹⁰ Iorga, *Ist. Bis.*, I, pp. 260–2.

¹¹ Iorga, *Studii și doc.*, III, pp. 7–8.

¹² După o întâie ediție rusească, Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, II. V. și Iorga, *Ist. lit. rom.*, I, p. 235 și urm.; *Ist. Bis.*, I, p. 252–2.

¹³ P. 288. Despre o invitație la nuntă a castelanului Cracoviei, I. Bogdan, *Doc. Pol.*, I, p. 530, no. CCXL.

¹⁴ Averele-i fu confiscată de Alexandru Vodă Iliaș; *ibid.*, p. 112, no. 157. O vie a lui se dă călugărilor de la Sf. Sava lângă Ierusalim. El adăuse un pridvor la Râșca; Iorga, *Inscripții*, I, p. 52.

¹⁵ O cumpărătură din 1620, înscrisă în registrul slavon al Iașului; *ibid.*, I, pp. 181–2, no. 272.

¹⁶ Veress, *l. c.*, p. 217.

clientelei grecești a Domnului¹⁷. Bucioc, Borisi, care iscălește „Bernard”, Vasile Șeptilici, altul din auxiliarii lui Gașpar Vodă, Voruntar comisul, vre-un Levantin, dau un act românesc la 1619¹⁸. Pe când la munteni, sub Gavrilaş Vodă, dacă este un Ivașcu vornic, un Stoica vistier, un Buzescu comis, un Vlad păharnic, greci sunt marele ban Ienachi (Catargiu), marele logofăt Papa, probabil și stolnicul Mihalachi. Și lângă domn stă Chiril Lukaris¹⁹.

O mare solemnitate, nemaipomenită până atunci la o îngropare domnească, avu loc în 1626, când, în palatul său de la Hârlău, Radu Vodă, nu numai atins la ochi, dar și de mult bolnav de reumatismul care-i înțepenise mâinile și picioarele, își isprăvi zilele încă destul de tânăr. Boierii din amândouă țările întovărașiră aproape timp de o lună convoiul care, luând de-a lungul Moldova și partea răsăriteană a Țării Românești, ducea la biserica „Radu Vodă” rămășițele aceluia care era de fapt Domn peste întreaga românie liberă. O spune Miron Costin, după amintirile boierilor moldoveni: „Oasele Radului Vodă cu cinste le-au pornit den Hârlău la Țara Muntenească” – niciodată un moldovean n-a consimțit să întrebuințeze numele oficial pentru acestăalt pământ al neamului –, „în mănăstirea făcută de dânsul la București, cu Hrizea Vistiernicul și cu Trufanda Postelnicul și cu Costin Postelnicul al doilea pre atunci”²⁰, însuși Ioan, tatăl scriitorului, sârb adus de Radu de dincolo de Dunăre și îndată încuscrit în boierimea Moldovei. Pe piatra mormântului, de marmură frumos lucrată, inscripția e în românește, – limba națională impunându-se în Țara Românească mult mai mult decât în Moldova, mândră că prin învățătura ei superioară poate să păstreze tradiția slavonă; doamna Marghita a lui Simion dă însă ca regentă un ordin în românește²¹ și vedem chiar pe un tânăr domn crescut cu atâta grijă ca fiul lui Ieremia, Constantin, adăugind, în 1608, la un act slavon, cu mâna sa: „Cine va vrea să strice darea și miluirea noastră, acela să fie neertat de Dumnezeu”²², ba chiar pe Radu Vodă însuși scriind românește²³. Pe piatra lui Radu se înșiră cu mândrie rosturile răposatului stăpânitor, arătând ce prețuia la dânsul mai ales conștiința politică a timpului: „Acestă piatră de pre mormânt o’u făcut și o’u frămșetat cela ce es[te] bine cinstit și de H[ristos] iubit creștin Alexandru Voevod născătorul[ui] Domnii Lui, celuia ce s-au pristăvit întru fericită credință, celui ce au fost bine cinstit și de H[ristos] iubit *Domn creștin Radu Voevod, ă-au fost Domn Țării Rumânești și Moldovei*, și multe războe au biruit, și iară au venit de la č[i]nstita Poartă ș’au fost al doile rând Domn Țării-Rumânești, și ș-au lăsat steagul fiu-său ce e mai sus scris, și

¹⁷ Hasdeu, *Arch. Ist.*, I², p. 191.

¹⁸ *Ibid.*, p. 6, no. 278. E vorba, foarte popular, de un loc mărginit printr-o zvârlitură de topor.

¹⁹ *Ibid.*, p. 190, no. 338.

²⁰ p. 289

²¹ Hasdeu, *Arch. Ist.*, I, p. 70, no. 82.

²² *Ibid.*, p. 78, no. 95. În pribegia de la Ustie și Elisabeta Movilă era silită să dea declarații în românește; *ibid.*, pp. 128–9, no. 186. Totuși cu ea se aflau acolo la 1615 Simion Stroici, vistierul Nicoară Prăjescu, logofătul Vitolt, vameșul Dima. La munteni, în 1618, Gavrilaş Vodă și frații Petru, Ion și Moise dau un act românesc; *ibid.*, I², p. 190, no. 338. Dar pe mormântul fiului său Mihăilaş, la Dealu, doamna Marghita pune inscripție slavonă. Un act de datorie, cu oferta de a se face „rumân” în caz de neplată, pe la Sălătruc, în Argeș; *ibid.*, p. 8, no. 5. Tudor de Voinești, care dă actul negustorului Mihai, e un om înstărit, căci împrumutase 7.700 de aspri, deci nu era sătean de rând. Un act cu „biciuluială” de joc, ca și de „pământ lucrat”, *ibid.*, p. 70, no. 83. Un raport al mitropolitului Anastasie Crimca, marele cărturar, și al cămărașului Sechilie, în 1610, tot în românește; *ibid.*, pp. 22–3, no. 22.

²³ Ordin cârmuitorilor de la Târgul Frumos; *ibid.*, I, pp. 13–4, no. 10 (1617). – O danie din 1618; *ibid.*, I², pp. 191–2, no. 340.

iară se’u dus de-au fost Domn Țării Moldovei; și acolo se’u pristăvit, întru cetate în Hrălău, în luna lui Ghenarie, 13 zile, Sămbătă, și cu mare cinste l-au adus trupul dumnelui și l-au îngrupat în luna lui Feurarie în 5 zil[e], Duminecă. Aicea zac osele dumnealui, Dumnezeu-l iarte Împărăție Ceriului, adevărat. În anii 7134”²⁴ [5].

Aceste obiceiuri de mare pompă, de lux bogat se păstrează și sub Leon Vodă. Ierarhia boierească și ordinea ceremoniilor au trebuit să fie stabilite atunci.

Înainte de această vreme, Nicolae Brzeski notase doar, la sfârșitul traducerii Cronicii moldovenești, numele dregătorilor²⁵, dar, în aceeași vreme, un călător polon găsea la curtea lui Alexandru Lăpușneanu înfățișări sărăcăcioase și primitive²⁶. Încercările de demnitate europeană ale lui Despot nu avură timpul trebuitor pentru a se impune durabil. Am văzut cu câtă grijă de banul țării a guvernat un Petru Șchiopul, și, la munteni, Alexandru, fratele acestuia, și fiul lui, Mihnea, n-au avut puțină de a fi mai darnici, căci ei trăiau cu grija să nu-și pregătească mazilia prin prea multe sarcini puse asupra țării. La Movilești, fetele lui Ieremia fiind măritate cu toatele în Polonia, unde acțiunea lor, și mai ales a Anei, care avu trei soți, a fost întinsă foarte mult, trebuie să fi pătruns ceva din mai largul fel de a trăi al risipitoarei societăți polone, care, cu prilejul soliei ducelui de Zbaraz la Poartă, căută să sperie pe turci prin ciuberele de argint pentru cai, prin vizitii în „urșinice”, argintul la „cofe și barilce și ținte de hamuri și la haiduci ceprage”, apoi potcoavele de argint lăsate să cadă pe străzi și alte „podoabe desfrânate de tot”²⁷. Actele proceselor care s-au purtat în Polonia între Maria Movilă, soția lui Ștefan Potocki, apoi a lui Firley²⁸, și Elena „Mavroina”, măritată apoi cu un Dydynski, pe de o parte, și, unii nobili poloni, pe de alta, ne uimesc prin înfățișarea averii pentru care luptau, cu o sălbatică energie, până la moarte, aceste pribege²⁹ [6].

Boieria, la care până atunci se aruncau așa de încrezător aceia pe care străinii disprețuitori îi tratau adesea de țărani, era acuma privită cu adânc respect de domnul însuși, inspirând și celorlalți un asemenea sentiment. Putem culege amănunte interesante și semnificative din paginile chiar ale lui Miron Costin, care, crescut el însuși în Polonia, era însuflețit, cu toate considerațiile lui asupra echilibrului ce trebuie păstrat între veniturile ce poate da țara și cheltuielile ce-și îngăduie Domnia, – „Domnul este să se poarte cum biruiește venitul țării”³⁰ –, de această admirație pentru ordinea sigură și bogată a dregătorilor și frumusețile părăzii.

„Domnia Radului Vodă cel Mare” – aici „mare” nu mai putea fi prin opoziție cu alți „Radu”, de care nu se mai află în Moldova [7] –, spune el, „Împărăție, nu Domnie sămănătoare: și pentru lucrurile și tocmelele casei lui i-au zis Radu Vodă cel Mare”³¹. Judecător drept și

²⁴ Iorga, *Inscripții*, I, p. 246, no. 552. Cf. C. Săndulescu-Verna, *Biserica Radu-Vodă din București*, București, 1930 (din revista *Raze de lumină*). Vechea inscripție de închinare a lui Alexandru, căruia i s-a datorat zugrăveala astăzi dispărută, după Gr. Musceleanu, *Monumentele străbunilor noștri*, București 1873, p. 72 (și o publicație mai veche), în Săndulescu-Verna, o. c., pp. 7-8.

²⁵ Bogdan, *Cronice inedite*, p. 134.

²⁶ P. P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, (Academia Română, *Studii și cercetări*, XVII), București, 1930, p. 7.

²⁷ Miron Costin, p. 284.

²⁸ La 1644, iscăbind „Maria Firleiowa”, adică soție a voievodului de Sandomir, ea se crede îndreptătită a închina la mănăstirea Chalke din Insulele Principilor, în față cu Constantinopolul, mănăstirea de lângă Iași a lui Aron Vodă; Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 32, nota. Ea păstra în pecete bourul Moldovei.

²⁹ Marya Kastarska, *Les trésors des Movilă en Pologne*, în *Rev. hist. du S.-E. eur.*, XIII, p. 69 și urm.

³⁰ P. 287.

³¹ P. 286.

nepărtinitor, cel purtat la școala venețiană, unde totuși sentințele nu erau neatacabile decât în ce privește formele, *el ținea samă de rang*. Și tot acolo cetim: „avea acest cuvânt Domnul; *hiecarele când judecă pre un boier cu un curtean, ochii Domnului să hie spre boier*; iară județul pre calea sa să meargă. Și așa, *când se pâărăște un curtean cu un țaran, mai de cinste să hie curteanul, și la cuvânt și la căutătura Domnului*, iară neabătându-se giudețul din calea sa cea dreaptă”. Și, cântărind de ce folos poate fi prezența în jurul Domnului a unei aristocrații, de naștere sau măcar de treaptă, el se rostea, după aceeași mărturie, astfel: „De mare folos și cinste este Domniei și țării boierinul înțelept și avut, că, dacă are Domnul cinci-șase boieri avuți, nice de o nevoie a țării nu se teme”, indicare a sistemului de a se recurge în momentele grele la împrumutul de la asemenea boieri, în care se strângea vloga economică a țării. De fapt vedem pe Maria Paleologa dând lui Constantin Movilă o mie de „galbeni noi la nevoia țerii” și primind în schimb satul Vânătorii de la Neamț³².

În acordarea demnităților Radu se arăta zgârcit, iar în destituirea celor ce nu se arătaseră vrednici de sarcina care li se încredințase el se ferea de a-i insulta, de a-i „sudui”. Doar pentru o stoarcere de bani sau pentru bătaie de joc față de trupurile și sufletelor oamenilor, cineva care apucase a căpăta un caftan trebuia să-și primească pedeapsa cu un număr de toiege, putând merge și până la trei sute. Radu observa că boieria aceluia e așa de nouă de nici n-a ajuns a-i zice după dânsa³³ [8].

La 1622, cu prilejul mării solii aduse lui de Zbaraz, se poate vedea strălucirea de care se înconjură, în domnia sa munteană, Radu Vodă. Dus în cocie până la Buzău pentru întâmpinarea neobișnuitului oaspete, pe când moldoveanul Ștefan Tomșa iese călare, sub steagul verde al sultanului și cel roșu al său, – mai târziu, sub Vasile Vodă e un steag albastru cu cruce roșie și altul cu „bandă” roșie³⁴, – numai în marginea Iașului, unde avu loc o luptă pentru precedență, domnul, podagros ca Ștefan cel Mare și Vlad Călugărul, e înconjurat de copii de casă, în veșminte cusute cu fir, și de ostași în chiurase, de lăncieri, fiul său și boierii, cu semnele osebitoare ale dregătoriei lor, fiind alături [9]. În calea spre București tineretul fac jocuri de călăreți³⁵. Mândrul domn își are un serai frumos și la Siliștră³⁶, moștenire de la tatăl turcit, și acolo stătea la 1636 unul din frații lui turci, Mustafa, „un om în vrâstă, gras și înalt”, datat băuturii³⁷.

O descriere a curților noastre, dată de francezul Delacroix, care se purta prin Constantinopol după 1670³⁸, dar întrebuița un manuscript grecesc mai vechi, desigur chiar cu mult mai vechi, prezintă datini de ceremonial, care n-au putut fi stabilite în vremile de după 1653, când viața acestor țări era neconținut zguduită de înlocuiri și de războaie, așa încât, cum se pare că e vorba mai ales de Țara Românească, unde nu fusese un domn mareț ca Vasile Lupu, trebuie să se admită că e vorba de instituții anterioare cu câteva decenii.

Serbarea începea cu o muzică din zori, care a fost înlocuită apoi cu cea turcească a lui selam-ceauș, „maestrul de ceremonii”, care face să se înalțe, cu o rugăciune în turcește, steagul încredințat de sultan vasalului său. În acest palat cu o sală a tronului, în care

³² Hasdeu, *Arch. Ist.*, I, p. 70, no. 81.

³³ Miron Costin, p. 187.

³⁴ P. P. Panaitescu, *o. c.*, p. 24.

³⁵ *Ibid.*, pp. 19–20.

³⁶ *Ibid.*, p. 32.

³⁷ *Ibid.*, p. 33. Cf. Iorga, în *Rev. Ist.*, X, pp. 81–2 (unde însă fratele, ca monah la Neamț). La 1640 și unul din fiii doamnei lui Ieremia se afla pe lângă sultan; *ibid.*, p. 32. Mustafa apare și la 1628.

³⁸ *Relation des provinces de Moldavie et de Valachie*, tipărită de d. Mihordea, în *Rev. Ist.*, XXIII (1937), p. 132 și urm. Cf. Babinger, în *Mem. Ac. Rom.*, XVII (1936), p. 141 și urm.: o călătorie sub Vasile Lupu.

scaunul domnesc, pe două trepte, e așezat sub un baldachin, locuiesc, de pază, cămărașii și copiii de casă, „îmbrăcați în haine de brocard de aur, blănite cu soboli, scufia lor fiind de catifea brodată cu aur și împodobită cu mărgăritare”; ciohodarii se introduc mai târziu numai, când începe o adaptare după normele Stambulului și acești copii de casă ajung a fi asimilați cu „icioglanii”.

Domnul judecă în spătarie, unde intră precedat de aprozi; în urma lui, paza o face spătarul. Așezat pe scaunul de judecată, el nu mai reprezintă o imitație în mai puțin a împăratului său din Țarigrad, urmaș al cesarilor bizantini, ci o continuare a vechilor juzi populari, primitivi de orice plângeri și împărțitori către oricine ai aceleiași dreptăți, din vremea patriarhală a depărtatului ev mediu, când nu era altă putere și alt rost. Spătarul i se așează la dreapta, iar la stânga postelnicul, care-și are în samă și legăturile cu străinătatea. Pe bănci îmbrăcate cu roșu stau pentru a mărturisi care e datina și pentru a fi de ajutor și cu sfatul mitropolitul, episcopii, și membrii a ceea ce se va chema tot numai târziu, după 1650, divanul. Izvorul de unde culegem aceste știri vorbește de opt asemenea asesori, corespunzând „bătrânilor” de odinioară, dar pot să fie de față și alți boieri, care au astfel prilejul de a învăța să judece pentru vremea când ei vor înconjura și sprijini pe vreun domn.

Pârile și actele privitoare la ele se cetesc de logofăt, purtând la gât, ca odinioară domniile înșiși, un lanț de aur sau de argint aurit, de care atarnă pecetea domnească de pus în josul documentelor de hotărâre; pentru a se putea executa îndată osândeale, armașul stă alături, puternic dregător, de la care vine proverbul: „voia la dumneata ca la Armașul cel Mare”; buzduganul e în mâna lui. În genunchi stau acei care au făcut o fărădelege; cei care-și prezintă numai dreptatea stau în picioare, formele orientale de robie neputând pătrunde la românii crescuți în altă tradiție. De aici pleacă delegațiile de cercetare, la care se poate vedea participând mitropolitul țării lângă un simplu cămăraș de origine ungurească, și aceștia, la rândul lor, revin, pentru lămurirea lucrurilor, la vechea datină, „lăsându-se îmbe părțile preste oameni buni”, și „giurându-i înaintea a tot nărodul cine era acoloa”³⁹.

Pentru afacerile de stat, cinci boieri singuri, dintre cei mai mari, sunt chemați în jurul stăpânului. Dar în ținuturi sunt două mari scaune de judecată: pentru Țara-de-jos la Bârlad, iar pentru cea de Sus, nu la Iași, ci, după o nouă orânduire, la Dorohoi⁴⁰. Tot în sala județelor se întind și mesele pentru prânzul obișnuit sau pentru marile ospete, domnul venind tot cu aceeași ceremonie ca și pentru sarcina zilnică de a judeca. Având straja în dosul lor, boierii sfatului actual sunt în dreapta, ceilalți în stânga. Li se dă din nastrape de metal prețios să se spele pe mâini, după care un cleric rostește binecuvântarea. Anume dregători servesc și din fiecare fel gustă întâi acela care-l aduce. Când vine momentul de a se ridica paharul, cu pomenirea, pe care am constatat-o de două ori pentru această vreme, a lui Dumnezeu, a împăratului, așa „păgân” cum este, a lui Vodă însuși, chiar a suveranului de care atarnă oaspetele pe care se întâmplă să-l aibă domnul la masă, toți se ridică în picioare și patru copii de casă, îngenunchind, țin făcliile.

Acesta e programul zilnic. Pe lângă el e acela, extraordinar, al marilor hramuri bisericești, nefiind alte sărbători ale sfatului.

De Anul Nou se fac daruri, domnul însuși primind un covor, blăni, bucăți de catifea, cești de argint, nastrape, miile de galbeni ale marelui vameș, dar sărbătorirea cea mare

³⁹ Un caz la 1614; Hasdeu, *Arch. Ist.*, I², p. 22, no. 22. Raportul se face domnului, dar „și Svatului Măriei Sale”. Și semnături ale celor de față.

⁴⁰ *Ibid.*, I, p. 176, no. 259.

în ianuarie e cea de Bobotează, pe care Mihai Viteazul o celebră după obiceiul de acasă și în Ardeal, la Bălgrad, stârnind curiozitatea străinilor. Și el făcea să defileze înaintea cailor domnești pe care-i binecuvânta căpetenia clericilor⁴¹. Mai târziu mila domnului se întindea asupra copiilor orfani, care primeau botezul în fața lui. La curte vin preoții cu căldărușa. Stăpânul mănâncă, întocmai ca împărații de răsărit, singur la masa sa, dregătorii fiind la o altă, foarte lungă, unde sunt serviți de oameni ai Curții, și ei boieri, cu o legătură roșie largă pe braț. De la masa domnească se trimit la această altă anume feluri, dar numai acelora de care stăpânul este mai legat.

De Paști, ceremoniile sunt și mai strălucitoare. Domnul s-a sculat trei ceasuri înainte de faptul zorilor. Se îmbracă după cea mai veche datină, ca în vremile eroice: pe cap scufia lui Vlad Țepeș, de catifea cu aur și mărgăritare sau pietre scumpe, purtând deasupra surguciul prins cu o copcă de diamante sau alte pietre. Veșmântul, de aceeași stofă, căptușit cu soboli, are deasupra un guler de blană, care se coboară foarte jos.

De la curte merge la mitropolie, cu un neobișnuit alai. Numai data aceasta, dar ieșind deosebit și cu câțva timp înainte, și doamna ia parte la ceremonia oficială. La munteni, căci în Moldova nimic nu se petrece în piața publică, perechea domnească și dregătorii se opresc înaintea poporului și ascultă împreună cu dânsul slujba Învierii. Căpetenia statului se sărută cu aceea a bisericii și atunci pornesc, ca și la grecii neliberi din Fanar, detunăturile. Urmează sărutatul mâinii.

Prânzul solemn are același caracter ca la Bobotează, boierii venind să îngenunche înaintea domnului pentru a bea cu dânsul o dușcă de vin. Întrecerea, a doua zi de Paști, cu giridul, sulița trebuind să treacă printr-un inel atârnat, aparține desigur mai târziei imitații țarigrădene, probabil nu și prinderea cu săgeata a căciulii aruncate în aer, de un caracter mai patriarhal.

Se fac și nunți boierești la curte, mirele încununat fiind adus de Vodă și mireasa de jupânele de la curte. Doamna apare și poate și dansa, atunci când se fac astfel de danțuri pentru plăcerea stăpânului, care, cu boierii săi, stă încă la masă. Când Vasile Vodă își va mărita fiica, Ruxandra, cu cazacul Timuș, aceste petreceri se vor desfășura astfel⁴².

Cele ce se spun pe scurt în descrierea franceză cu privire la înmormântarea domnilor se vor fi petrecut la 1626 și la Hârlău și la București pentru Radu Mihnea, și le putem întâlni și în 1654 cu prilejul morții lui Matei Vodă⁴³. Nu lipsesc, firește, nici discursurile de ceremonie⁴⁴.

Cum era ceva imperial în aceste forme mărețe, Radu Vodă nu se mulțumi numai cu clerul ce avea în țară. Deci el făcu să vie la Târgoviște acel Chiril Lukaris de la Alexandria, care deveni apoi tragicul Patriarh constantinopolitan⁴⁵. Predicile lui, în grecește, se auziră de o curte din care grecii nu lipseau.

Și această măreție se ține cu o mare cheltuială a țării. La Radu Mihnea trebuie să se raporteze pasajul din *Abrégé nouveau de l'histoire generale des Turcs*⁴⁶, în care se

⁴¹ Descrierea în rapoartele comisarilor imperiali din Iorga, Hurmuzaki, XII.

⁴² Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 208–14; I. Bogdan. *Doc. Pol.*, III, p. 34 și urm., no. XXVIII.

⁴³ Pavel de Alep, trad. românească de d-ra Emilia Grecu.

⁴⁴ Era natural ca moda discursurilor să treacă de la curte aiurea. De aici cuvântarea dascălului Toader de la Calafindești la îngroparea Sofroniei Ciugolea (1639); ms. 167 al Ac. Rom.; *Cat.*, I, p. 375. Alt ms. din același secol al XVII-lea, no. 279; *Cat.*, I, pp. 624–5. V. Pârvan a dat o ediție a acestui text curios.

⁴⁵ Iorga, *Ist. Bisericii*, I.

⁴⁶ III, p. 415: „Radul, Hospodar de Moldavie, mourut et laissa cinq cens mille sequins à son fils qui devoit leur succeder. Les Turcs en voulurent avoir cent mille pour l'investiture”.

spune că a lăsat cinci sute de mii de țechini pe care trebuia ca urmașul, ca să fie întărit, să-i îngusteze cu a cincea parte [10].

Dar această monarhie nu simte nevoia unei cronici care să-i înfățișeze isprăvile. Pentru o întreagă epocă trebuie să ne mulțumim cu însemnările, în versuri de grecească vulgară, ale lui Matei al Mirelor, pribeag fără alte legături cu țara decât paza ca egumen a mormântului de la Dealu al lui Mihai Viteazul⁴⁷ [11].

Împotriva acestei Monarhii înconjurată de prestigiul acestor pompe se ridică însă, într-o țară și în cealaltă, pe de o parte, *amintirea vechilor lupte pentru tron la munteni*, iar, pe de alta, *statornica hotărâre a moldovenilor de a-și alege și, la întâmplare, de a-și depune și izgoni domnii*.

Pentru cele dintâi, avem un îndoit exemplu pe vremea chiar a domniei lui Alexandru Coconul.

Contra acestui pui de „grec” se ridică acei „călărăși” care reprezentau oarecum „nația armată” și pe care-i întrebuințase Mihai în războaiele sale: cei de la Mănești, în Prahova, de la Gherghița, nu departe de Ploiești, dar și din jos, de la Rușii de Vede; ei fură striviți, la Mănești chiar, de aceia ce cronica țării numește „boierii”. În Oltenia se înfățișează ca pretendent „un Domn ce-i zicea Paisie”: el își pierde capul⁴⁸, și vom vedea îndată cum mișcarea următoare, – până la 1629 rămâne însă Alexandru –, contra lui Leon Vodă, „fiul lui Ștefan-Vodă”, și el grec țarigrădean de limbă, de obiceiuri, dacă nu și de sânge, deși țara îi zicea „Alion Vodă”, are un caracter mai întins decât acela al unei manifestări de ostași dintr-o organizație menită peirii și care protesta astfel.

Dar opoziția trecutului local se manifestă și altfel. Radu Mihnea închinase Ivirului de la Athos, de care-l legau amintirile copilăriei, cu îndatorirea de a-i fi păstrat atunci legea creștină, marea sa mănăstire de la București⁴⁹, și tot așa făcu și, la Iași, urmașul lui Petru Șchiopul, cu Galata acestuia⁵⁰. Dar, când, sub fiul acestui larg ctitor, care făcuse dintr-un mare caligraf cipriot, Luca, episcop de Buzău, mitropolitul țării⁵¹, se încercă, după sfatul unui fost episcop macedonean de Prespa, Partenie, aceeași închinare pentru așa de vechiul Snagov, refăcut de Neagoe Băsarabă, apoi de Mircea Ciobanul, țara se împotrivi, arătând că și așa „destulă nedreptate s-a făcut cu punerea câtorva din mănăstirile țării supt ocrotire străină, din îndrăzneala altor Domni de mai înainte”⁵². Dar, de fapt, acolo, la munteni, oamenii rămăneau, în ctitoriile lor, mărunte și uitate, de o veche poezie simplă. Un încântător act de folclor boieresc e acela care privește zidirea, de marele vornic Vâlcu, din Vâlcănița, care dă numele, marele vistier Grigore, de Bunea logofăt și armaș, a unui schit la Brănești. Îi vedem la moșie descoperind un „loc frumos” și adresându-se pentru cumpărare moșnenilor: „Moșilor, a dumneavoastră este moșia? Nu ne veți vinde noo acel vârfu ca să facem o sfântă mănăstire”, și ei, care-și pun degetele drept iscălitură, declară că dau „și mai mult” dacă sunt adăugați ctitori. Și iată

⁴⁷ Cronica e republicată de Papiu Ilarian, în *Tesaur*, I, p. 327 și urm. Cf. și Iorga, *Ist. lit. rom.*, I. Pentru Matei al Mirelor, I. Bogiatzides, Νόος Ἑλληνομνημίων, VI, p. 495 și urm.; Dimitrakopoulos, Ορθόδοξος Ἑλλάς, Lipsa, 1872, p. 148. El scrie un codex al Mitropoliei din Ianina, Νόος Ἑλληνομνημίων, XI, p. 553. Prelucreează și Viața Sfintei Paraschiva de Patriarhul Eftimie al Bulgariei; Kalužniacki, în *Sitzungsberichte* din Viena 1899.

⁴⁸ Cronica țării, p. 311.

⁴⁹ Cipariu, *Archiv*, 1868, p. 316 și urm.

⁵⁰ Iorga. *Doc. grecești*, I, p. 113.

⁵¹ V. Iorga, în *Bul. Comisiunii mon. Istorice*, 1934; *Arts Mineurs*, I, pl. VII.

⁵² Mențiune la I. Brezoianu, *Mănăstirile zise închinare*.

răspunsul boierilor: „Noi nu lepădăm pre niminea din cei ce vin cu dragoste către Dumnezeu, că Dumnezeu are multe sălașe gătite: [fie]căroră după faptele lor cele bune”⁵³.

Tot așa, în Moldova, mitropolitul Anastasie, făcând minunata-i ctitorie de la Dragomirna, lasă prin însuși actul de fundație „să nu cuteze cineva din Domnii ctitori sau din boieri sau din rodul nostru a închina Sfântului Munte sau Ierusalimului ori a da mănăstirea noastră sub puterea vreunui Patriarh ori vreunui Mitropolit ori a scoate pe călugări din țara Moldovei ori a orândui egumen din mănăstire străină”⁵⁴. Alături însă Miron Vodă închină biserica sa ieșeană la Ierusalim⁵⁵.

În ce privește datina *alegerii domnului în Moldova*, după Radu Vodă „se alege cu glasurile tuturor” acel Hatman Miron Barnovschi, care, din cauza originii mamei sale, se intitula și Movilă, *arătând astfel ce drept invocă pe lângă acela ieșit din alegere și ce tradiție înțelege a continua*. E interesantă explicația pe care o dă Miron Costin pentru acest act de libertate românească, sprijinit, e drept, și pe prevederile ultimului tratat între poloni și turci. Alegerea s-a oprit asupra lui pentru că „era om de țară”, pentru că avusese un rol, cunoscut de turci, la negociațiile de la Hotin, pentru că era vechi prieten cu șeful tătăresc autonom, având rang de pașă și o putere oficială mergând până la Silistra, Cantemir, dar și pentru altceva: era „fără feciori” și deci nu putea fi vorba de moștenitori la conducerea țării.

Miron apare în povestirea lui Miron Costin, care înfățișează punctul de vedere al boierilor, ca binefăcător al unei țări pe care o storsese atât de mult costisitoarea maiestate a înaintașului. El recheamă pe pribegii țărani, creându-le slobozii și întărește pe curteni, dându-le și privilegii fiscale, pentru a se putea sprijini pe dâșii ca ostași. Ctitor de biserici și mănăstiri, la Iași, chiar, aceia care-i poartă numele, la Hangul, la Dragomirna, la Sfântul Ioan din aceeași capitală, la Bârnova, la Toporăuți, pe moșia sa, el leagă raporturi de închinare bisericească, după exemplul lui Radu Mihnea, nu numai cu Ierusalimul, cum s-a arătat mai sus, ci cu tuspătru scaunele patriarhale⁵⁶.

Documente contemporane vin să întărească puternic judecata aceasta a lui Miron Costin, definind caracterul acestui om de nobilă fire și de mare ispravă. Vedem încă pe Ieremia creând, la 1603, slobozii în părțile de la Prut, în *acel codru al Chigheciului devenit acuma un ținut (volost)*: cei ce vin acolo, „fie Ruși, fie Munteni, fie Unguri, fie Sârbi, fie Români (Vlah)”, nu vor da, timp de trei ani, nici iliș, nici darea de „cincizeci de aspri”, nici gorștina de oi sau de porci, nici sulgiu pe vaci și pe oi, „nici o angherie”, globnicii, deșugubinariii, culegătorii de dabile, dăbilarii, nesupărându-i pentru datoria altor sate⁵⁷. Marghita, regenta pentru Mihăilăș și vorbind în numele său, scutește de aceleași „angherii” pe butnarii și „puntașii” de la Piatra⁵⁸ de podvoade și de „taler”. Pe de altă parte, o grijă deosebită se dădea mănăstirilor: călugării de la Bistrița treceau în Ardeal pe la Troțuș vite și grâu și li se dase vama cea mică de la Bacău⁵⁹. Păcălabilor de Neamț, Miron Vodă le poruncește a nu se amesteca în gâlcevile oamenilor de pe pământ mănăstiresc, având doar grija hoților, care se judecă la domnie⁶⁰; nu se vor

⁵³ Hasdeu, *Arch. Ist.*, I, pp. 31–2, no. 32.

⁵⁴ Melchisedec, în *Rev. p. ist., arch. și filologie*, I, pp. 73–4.

⁵⁵ V. Iorga, *Ist. Bis.*, I, p. 267.

⁵⁶ Un ajutor bisericii stavropighiei din Liov, I. Bogdan, *o. c.*, II, p. 536, no. CCXLII; p. 586, no. CCLXIV.

⁵⁷ Hasdeu, *Arch. Ist.*, I, p. 117, no. 166.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 70. Ea se intitulează „Doamna răposatului Simion Movilă Voievod”.

⁵⁹ *Ibid.*, I, p. 135, no. 195; II, p. 21, no. 291.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 14, no. 11.

amesteca nici olăcari, nici podvadari. E, de altfel, o vreme de înflorire a vieții mănăstirești, și vedem pe mitropolitul Gheorghe Movilă unind mănăstirea Bisericanii cu cea „de sub Ceahlău”⁶¹.

Astfel se ajunge la marea măsură, la *decretul domnesc*, – și acesta o inovație necunoscută înaintașilor –, care dă satisfacție nu numai mănăstirilor și clerului, dar și mazililor, „giupăneselor sărace” (adică văduve) și „feciorilor de boieri de țară” cărora le rămăseseră satele fără vecini, și se mai adăugau și abuzurile pârcălabilor, care „ciobotesc”, adică iau „ciobote” pentru citații la judecată, și deșugubinarilor, care învinuiesc femeii și fete cinstite și le pun în fiare, în rosturile Țiganilor amestecându-se „slugile hătmanești și giuzii Țigănești”: strămutările de țărani până la 1621 sunt definitive, celelalte n-au nici o valoare legală, fugarii având să fie rechemati cu cislă lor cu tot; nimeni nu va trebui să mai primească pe „vecinii” altuia. Se întărește imunitatea mănăstirească, judecata și globirea fiind ale egumenului, și, la apel, chiar pârcălabii să nu se mai atingă de gloabă, mulțumindu-se a-și lua ferăia pentru reînceperea procesului, iar deșugubinarilor li se fixează o singură lună de cercetare: septembrie⁶².

Dar totodată Miron Vodă înțelegea, funcționând astfel ca urmaș al împăraților bizantini, să dea un *statut de ordine și morală acestui cler*:

Îată-i cuprinsul:

Călugării nu pot să aibă nici o avere personală și să facă nici un negoț. Ei vor trăi în sobor, fiind opriți de a mai bate drumurile de la o mănăstire la alta. Starețul, egumenul, aleși dintre ieromonahi pe termen de numai un an, putând fi însă confirmați, vor duce aceeași viață de frați. Anume rosturi de administrație nu sunt ale lor, ci ale egumenului și eclesiarhului-visternic, ale metoșarului pentru metohuri, și ei aleși, și mai ales ale atotputernicului sobor. Oricine ar veni de aiurea trebuie să se supuie aceleiași discipline. Domnul, boierii pot fi ospătați îndeosebi numai în chilia șefului comunității. Vizitele se primesc de fiecare călugăr numai îndeosebi. Nu se mai îngăduie răzlețirea prin schituri de libertate. Femeii nu se mai pot adăposti, ca odinioară bătrâna maică a lui Mihai Viteazul la călugării de la Cozia. Nu vor mai fi primiți românii de peste munți și serviciul nu poate fi făcut decât de poslușnici cunoscuți vistieriei și scutiți de dânsa (20 septembrie 1626, 20 Martie 1627)⁶³. Era răspunsul „democratic” al lui Anastasie Crimca restabilit și al episcopilor lui contra tendințelor constantinopolitane, ierosolimitane, pe care le sprijinea noua Monarhie.

Din punctul de vedere al luptei, care va continua mai multă vreme între tendința monarhică de la Radu Mihnea și păstrarea vechii datine electivă e deosebit de plin de învățătură și felul cum Miron și-a isprăvit domnia. Îl cunoaștem numai după Miron Costin. Marele vizir cere un adaus la tribut de patruzeci de pungi, și Barnovschi „urmează pre Petru Vodă care au făcut mănăstirea Galata, carele, având dodeială totdeauna de la turci cu dările, au strâns boierii și țara și li-au zis că nu mai poate sătura pântecele turcilor cel fără fund și, luându-și ziua bună de la toți, au lăsat Domnia și s-au dus pren Țara Leșească la Veneția (*sic*), unde și-au sfârșit și viața, cu vecinica pomenire în țară”⁶⁴. Deci și el

⁶¹ *Ibid.*, I², p. 29, no. 298.

⁶² *Ibid.*, I, pp. 175–6, no. 259.

⁶³ V. A. Urechii, în *Mem. Ac. Rom.*, X, p. 251 și urm.; Iorga, *Studii și doc.*, VI, p. 414. Rezumat mai pe larg, în Iorga, *Ist. Bis.*, I, p. 268 și urm. Acolo se poate vedea întrucât această reformă a putut fi aplicată – Îl vedem pe domn scutind la 1628 mănăstirea Barnovschi, căreia îi dă satul său de baștină, Toporăuți, luat în parte de la „unchiul Stroici”, de goștină, de desetină și de solărit, orice dijmă, pe una din proprietățile sale, pomenindu-se și alte „dări și angherii”; Hasdeu, *Arch. Ist.*, I², p. 6, no. 277.

⁶⁴ P. 290.

„n-au vrut nice într-un chip să primească, să nu facă asupra țerii obicei”⁶⁵. Îl vedem închizându-se în Hotin încă la trei luni după numirea lui Alexandru Coconul, pe care-l tratează de uzurpator și dușman, care a stârnit și pe Tătari contra regatului, dar ei pot fi însă respinși de la margine, unde să dă o adevărată luptă cu polonii, – Tatarii lui Calga, loțiitorul Hanului, oferind, de altminteră, lui Miron să-l restabilească împotriva „Coconului”, „din cauza Grecilor lui”; se ajunsese chiar la o înaintare a 1000 de tătari spre Iași ca să gonească în folosul prietenului lor pe trimisul sultanului; urma ca pe urmă Miron să vie acolo cu ce trupe ar putea dăinui în aceste regiuni polone, dar, bine înțeles, el negocia cu turcii înșiși cu privire la prețul restabilirii⁶⁶. Retras în Polonia – se căsătorise cu fata castelanului Cameniței –, Miron va negocia, în 1631, cu Stanislav Koniecpolski, voevodul de Sandomir, această întoarcere în domnie⁶⁷ până ce i se oferi de la Poartă o favoare care ascundea intenția de a sfârși odată cu acest trădător. Voia să treacă prin Hotin la Sorooca, întrebuițând cazaci, dar polonii îi recomandă cea mai mare prudență și mai bine să se înțeleagă cu Murteza Pașa, care comanda la acest hotar⁶⁸. Și Elisaveta, mama lui, spera într-o asemenea întoarcere⁶⁹.

Miron Costin atinge chiar o încercare a lui de revenire cu armele, trimițând înainte pe hatmanul Nicoriță, spre casa părintească de la Toporăuți, dar vornicul Lupu și stolnicul Grama păzira bine, pentru Alexandru Coconul, fiul vechiului și iubitului lor stăpân, granița⁷⁰.

Sfatul acestuia, în cutare document din 15 martie 1630, are o alcătuire în adevăr curioasă. El începe, nu cu un român, cu un boier de țară, cu cineva care să-și aibă unul din rangurile cunoscute. El nu e altul decât grecul cu nume turcesc, care, fiind capuchehaie, constituia principalul sprijin al domniei: Curt Celebi „capichihai”. Numai după el vine Ionașcu Gheanghe, fiul bătrânului Gheanghe, ca vornic de Țara de jos, un Lupu pentru Țara de sus, un altul hatman, străini fiind singuri Tudose și Marco, pârcălabi la Hotin, loc care rămânea primejdut, pe când românul Bașotă e pârcălab de Neamț și un muntean, Radu la Roman. Tot din țară sunt Iancu vistierul și Dumitrașcu comisul. Dar o origine evident grecească o au Hrisoscul, Chrysoskuleos, spătarul, și stolnicul Neculachi. Și „locotenentul” Domnului e levantinul Bartolomeo Minetti, care avusese și boierie la munteni⁷¹.

Tânărul Alexandru⁷², care nu va mai apărea în vreun scaun românesc, era totuși urmașul lui Radu „cel Mare”. Cu toți grecii lui, i se datora un sprijin pentru amintirea tatălui, de și-l purta cum voia acel unchi, Minetti⁷³. Cu totul altfel era cazul cu „Grecul”

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ I. Bogdan, *Doc. Pol.*, II, pp. 589–90, no. CCLXVI.

⁶⁷ *Ibid.*, n-l următor.

⁶⁸ *Ibid.* Se primise de la domnul din scaun, Alexandru Iliaș, solia lui Condrea și lui Toderașcu Ianovici. Unii poloni își amintesc că, odinioară, el ar fi lovit în Bucovina, la 1620 pe ai lui Zolkiewski care se retrăgeau și-l califică de „dux latronum”; *ibid.*, p. 607.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 602, no. CCLXXI. Cf. *ibid.*, pp. 605–6, no. CCLXXIII.

⁷⁰ P. 291. Cf. raportul olandez din Iorga, *Studii și doc.*, IV, pp. 192–3, no. XLII.

⁷¹ V. Iorga, în *Rev. Ist.*, XVIII, p. 101. Cum e vorba de un unchi turc al lui Alexandru – sub Radu Mihnea se pomenește fratele turc de la Constantinopol (v. mai sus, p. 14), am arătat și aiurea (*l. c.*), că ar putea fi acesta, grec pentru unii. S-ar explica locul lui în fruntea statului. Am citat și pe agentul Ahmed-Aga al lui Alexandru (Hurmuzaki, IV², pp. 436–7, no. CCCCXCV; p. 439, no. CCCCXCIX); să nu fie însă acesta unchiul turc?

⁷² Scrisoarea lui despre moartea tatălui; *Rev. Ist.*, 1935, pp. 109–10. Pentru speranțele cu care l-a primit țara, Iorga, *Doc. Ard.*, XV, pp. 970–1, n-le MDCCCLVI, MDCCCLIX; p. 972, no. DCCCLIX; p. 975, no. MDCCCLXIV; pp. 977–8. Era și împiedicat în vorbă; Hurmuzaki, IV², p. 427 și urm.

⁷³ V. scrisoarea lui către Bethlen, Veress, *l. c.*, pp. 300–1, no. 238.

Fig. 3. Biserica Barnovschi, Iași.